

Prijuostės polisemiškumas tradicinėje kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje

MIGLĖ LEBEDNYKAITĖ

Vilniaus dailės akademija

ANOTACIJA. Pasiremiant archyvine, ikonografinė medžiaga, publikuotais šaltiniais, taip pat XIX–XX a. pirmosios pusės ir XX a. pabaigos etnologinių ir liaudies meno tyrimų duomenimis, straipsnyje nagrinėjamas prijuostės polisemiškumas tradicinėje kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje. Pasielkus aprašomąjį, lyginamąjį ir interpretacinį tyrimo metodus, bandoma gretinti lietuvių, baltarusių ir lenkų prijuosčių panaudojimo variantus, išryškinti analogijas ir skirtumus.

XIX–XX a. pirmosios pusės prijuosčių funkcijų įvairovė lietuvių ir gretimų tautų tradicinėje kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje Lietuvos etnologų, menotyrininkų, kultūros istorikų iki šiol plačiau nenagrinėta. Detaliau beveik netirta ir prijuostės, kaip kultūros objekto, simbolika. Ši priežastis ir buvo postūmis panagrinėti prijuostę, atskleidžiant ir pristatant ją kaip daugiaprasmę visumą, kurios esmė ir nusakoma jos struktūros sudėtingumu, o struktūra – jos pagrindinėmis funkcijomis.

Tyrimu siekiama papildyti semantines bei lyginamąsias lietuvių liaudies meno studijas, kurios yra aktualios Lietuvai, visais laikais išgyvenusiai kitų kraštų, ypač kaimyninių, poveikį.

RAKTAŽODŽIAI: tradicinis liaudies kostiumas, prijuostė, gyvenimo ciklo apeigos.

Pavienės žinios apie liaudies kostiumo elementą – prijuostę mus pasiekia iš XVII a. šaltinių¹. Išsamesnės informacijos pateikia XVIII–XIX a. įvairių autorių aprašymai ir piešiniai, skirti lietuvininkų aprangai, skelbti etnografijos, istorijos

1 Teodoras Lepneris „Prūsų lietuvio“ septintame skyriuje „Lietuvių rūbai“ mini apdangalus, kuriuos moterys ir merginos ryši vietoj prijuosčių žiemą ir vasarą, „kuriuos pačios nuaudžia iš suverptų vilnonių siūlų, nudažytų raudonai, mėlynai, baltai ir geltonai tam tikrais dryžiais, ir vadina juos marginėmis [Marginnai]“. Tos marginės yra „septynių uolekčių [apie 420–462 cm] ilgio ir šešių ketvirčių [apie 120–140 cm – M. L.] pločio. Vienas jų galas susiuvamas ir tada apsu-kamas apie juosmenį, o viršuje pritvirtinama <...> juosta“. T. Lepneris taip pat aprašo prijuostes; jos „kartais būna iš prastos drobės, o kartais išsiuvinėtos, apnertos, spaustinio rašto ir nuaustos iš plonos drobės. Kai kuriuose Įsruties apylinkių kaimuose <...> prijuostės panašios į margines, iš drobės arba tokios, kaip dabar aprašytos, suklostytos kaip jų marginės ir išaustos iš įvairiaspalvių vilnonių siūlų, kaip ir įprastinės vokiečių moterų prijuostės“ (Lepneris 2011: 181–182).

Matas Pretorius „Prūsijos įdomybėse, arba Prūsijos regyклоje“ visą pastraipą skiria senovės prūsų moterų drabužiams, bendresniais bruožais nurodydamas, kas būdinga moterims, o kas – merginoms (Prătorius 1871: 112–113).

ir kituose veikaluose². Tyrinėjimai daugiausia empirinio pobūdžio, prijuostės aprašomos bendrame liaudies kostiumo fone, kaip jo sudedamoji dalis, atliekanti funkcinę / utilitarinę (paskirtis susijusi su apsauga), socialinę (aiškus skiriamasis ženklas, bylojantis apie nešiotoją ne tik kaip apie individą, bet ir atitinkamos socialinės grupės atstovą – nurodantis etninę tapatybę, priklausymą vienam ar kitam etnografiniam regionui), etinę, estetinę (lemianti tradicinio liaudies kostiumo visumos harmoniją) funkcijas.

XX a. antrojoje pusėje prijuostė, kaip sudėtinis kostiumo elementas, pristatoma liaudies kostiumo knygoje, yra pabrėžiamas tipologinis objekto vaizdas, grupuojama pagal būdingus regioninius ir stilistikos (dekoru motyvus) požymius, gilnamasi į gamybos techniką (nurodomos medžiagos, spalviniai deriniai). Prijuostės kaip atskiro kostiumo elemento tyrinėjimai gana vėlyvi, juose taip pat vyrauja empirinio pobūdžio aprašymai, susiję su sisteminimu³. Apžvelgus lietuvių ir užsienio autorių literatūrą paaiškėja, kad moksliniuose straipsniuose retai keliamas prijuostės kaip savarankiško objekto klausimas. Dažniausiai jos analizuojamos kartu su visu liaudies kostiumu, kaip sudėtinė jo dalis, suteikianti visam apdarui šviesų, ryškų arba santūrų įspūdį. Metodiškai aprašomos gamybos technologijos, bet trūksta išsamesnių prijuostės kaip kultūros objekto studijų. Tik fragmentiškai užsimenama apie prijuostės apotropėjinę (magiškos gynybos / apsauginės magijos) funkciją, siekiančią archajinio kulto praktikas. Lietuvių mokslinėje literatūroje plačiau netyrinėta ir nuošalyje lieka prijuosčių ryšio su liaudies medicina ir apsaugine magija problema religinėje kryžių, medžių ir antkapinių paminklų kulto praktikoje, bendruomenių tikėjimuose pasireiškianti vienokia ar kitokia forma, dar išlikusia iki šių dienų.

.....

2 XVIII a. vienas svarbesnių šaltinių apie Mažosios Lietuvos moterų drabužius yra Friedricho Samuelio Bocko veikalas „Rytų ir Vakarų Prūsijos karalystės ūkio istorijos tyrinėjimas“. Jis iliustruotas J. S. Probsto „lietuvės merginos“, „lietuvės nuotakos“ ir „jaunos lietuvės moters“ drabužių piešiniais (žr. Bock 1782, iliustracijos tarp 160 ir 161 p.). Vienas piešinys vaizduoja lietuvininkę nuotaką, kurios būdingiausias bruožas – aukšta aksominė kepuraitė su rūtų vainikėliu viršugalvyje. Kaip matyti, jos apranga per daug nesiskiria nuo kituose piešiniuose vaizduojamų merginų, tačiau autorius pažymi Ragainės ir Tilžės apylinkėse dėvimų iškilmingų prijuosčių ypatumus:

...Šventadieniais eidamos į bažnyčią ant marginės prisijuosia tris ar penkias šešias lengvas prijuostes. Arčiausiai kūno esanti merginų prijuostė būna žalios spalvos, o būsimos nuotakos, norėdamos pasirodyti esančios sužadėtos, ją apsiuosia virš kitų. Bet kuriuo atveju viršutinioji prijuostė yra pati puošniausia (Vyšniauskaitė 1989: 29–30).

3 Mastonytė 1972 (prijuostės tipizuojamos pagal sukirpimą, medžiagą ir raštą); Одежда 1986 (lietuvių liaudies drabužiai ir jų elementas prijuostė pirmą kartą pristatyti kaimynių šalių – Latvijos ir Estijos – aprangos kontekste; jos išsamiai aprašytos ir kartografuotos); Kargaudienė 1993; Savickienė, Kargaudienė 1994; Šidiškienė 1995 (remiantis autoriais, rašiusiais apie lietuvininkų drabužius XVII–XX a. pirmojoje pusėje, tradicinės aprangos kontekste glaustai referuojami duomenys apie prijuostę); Bernotienė 2007; Katkuvienė, Vandytė 2008.

Nagrinėdami lietuvių ir užsienio autorių studijose keliamus klausimus apie tekstilės reikšmę tradicinėje kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje, matome, kad dažnai teigta, jog tekstilės artefaktai (pvz., siūlas, juosta, rankšluostis) turėję pagrindinę – žmogaus įvedimo / įtraukimo į kultūros erdvę ir jo socialinio statuso, vietos ir ribų ženklavimo, apsaugos funkciją⁴.

Suprasti prijuostės, kaip kultūros objekto, daugiaprasmiškumą padeda kultūros teorijos, gyvenimo ciklo papročius, apeigas, maginius reiškinius tyrusių mokslininkų išvalgos⁵. Pasak simbolinės interpretatyvinės krypties antropologijoje atstovo C. Geertzo, „kultūra yra prasmės struktūrų arba konstruojančių ženklų, t. y. simbolių, sistema, kartu ji yra nelyginant tekstas ir kontekstas, kuriame tie simboliai gali būti suprasti ir aprašyti. Todėl kitos kultūros supratimas yra lyg teksto skaitymas ir interpretavimas“ (Čiubrinskas 2007: 174). Taigi kiekviena kultūra yra simboliška, sukurianti tam tikras daiktų ir reiškinių reikšmes. Tačiau skirtingose žmonių grupėse (kultūrose) tas pats objektas, jo simbolis dažnai turi skirtingą reikšmę. Dažniausiai jis suprantamas tik konkrečios kultūros ribose, tam tikrai grupei žmonių (susitarimas dėl simbolio atstovavimo atitinkamam objektui, konvencijų žinojimas). Semiotikos požiūriu pavienio objekto prasmė yra menkai apibrėžta ir pagrindines savybes įgyja tik kultūros kontekste, kuriame yra naudojamas (atlieka tam tikrą vaidmenį aktualiame gyvenime ir socialinėje veikloje). Tam, kad galėtume tyrinėti daiktų prasmę, turime atsikratyti to išorinio objekto (daikto) akivaizdumo, atitolinti nuo jo ir taip objektyvinti daiktus ir struktūrinti jų reikšmes. Remdamiesi Roland'o Barthes'o daiktų, objektų – to, ką regime, apie ką galime mąstyti ir ką galime suvokti, – semiotine analize, matome, kad „šitas suvokimas yra galimas per objekto kanotacijas – poveikį aplinkai ir žmogui“ (Meškys 2007: 180). Taip pat aiškėja, kad visi daiktai žmogui yra ne tik kaip įrankiai, bet dar turi prasmę – perduoda informaciją. Šiuo atveju galima daryti išvadą, kad prijuostė, kaip kultūros objektas, teikia informaciją ne tik apie jos pritaikymą, jos funkcinę paskirtį. Prijuostė turi ir kitas prasmes, kurios nepriklauso nuo jos funkcijos (perduoda etikos normų, socialinio statuso ir pan. pranešimus). Tapda-

.....

4 Antonas Supinskis 1932 m. savo moksliniuose darbuose išskėlė ir suformavo teoriją apie archajinio tipo moterų drabužių, tokių kaip *prijuostė*, *poneva*, *plachta*, maginį apsauginį vaidmenį (pačiau žr. Супинский 1932; taip pat Tumėnas 2002; Лысенко, Комарова 1992).

5 Antropologijos tyrinėtojai (Cliffordas Geertzas, žymiausias šiuolaikinių ritualo studijų autorius Victoras Turneris), prancūzų sociologinės krypties atstovas etnografas Arnoldas van Gennepas sudarė klasikinę pėrėjimo ritualų sistemą (*rites de passage*), kurioje išskiriamos trys svarbiausios viena po kitos einančios ritualinės sekos, arba apeiginės praktikos: atskyrimo (angl. *separation*), pėrėjimo (angl. *transition*), įvesdinimo, arba užfiksavimo (angl. *incorporation or aggregation*). Ši schema naudojama šeimos papročių – gimtųjų / krikštynų, iniciacijų, vedybų, laidotuvių – taip pat kalendorinių papročių cikluose (van Gennep 2004; plačiau žr. Bell 1997; Cohen 1993; Durkheim 1999; Engelking 2010; Geertz 1983, 2005; Griswold 1994; Барт 2003; Тэрнер 1983).

ma simboliu-ženklų, prijuostė įsijungia į semiotines sistemas, perduodančias per komunikaciją prasmes ir informaciją.

Tad kokia prijuostės simbolika, ir ar tai daugiareikšmis kultūros objektas? Ką ji reiškia konkrečioms žmonėms ir kaip tam tikrose socialinėse situacijose lemia tam tikrus veiksmus?

Pagal surinktą medžiagą tradicinėje kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje galima skirti du kontekstus, kuriuose aptinkamas prijuostės panaudojimas: pirma, tai yra susiję su svarbiausiais žmogaus gyvenimo įvykiais – pereinamaisiais jo gyvenimo tarpsniais – ir kalendorinių švenčių apeigomis; antra, prijuostės ritualinis kontekstas aptinkamas kryžių, medžių, akmenų ir antkapinių paminklų liaudiškojo pamaldumo praktikoje (pasireiškiantis vienokia ar kitokia forma, dar išlikusia iki šių dienų). Remiantis įvairiuose šaltiniuose rastais duomenimis ir kitų šalių prijuostės / tekstilės tyrimų analogijomis, straipsnyje bus nagrinėjama tik prijuostės funkcijų įvairovė ir jų reikšmė tradicinės kaimo bendruomenės gyvenimo ciklo ir kalendorinių švenčių apeigose; nuo veiksmų, susijusių su religiniais simboliais ir liaudiškojo pamaldumo praktika, bus atsiribojama. Tikėjimai ir papročiai aptariami naudojantis anksčiau rašiusių tyrinėtojų darbais ir etnografinė medžiaga. Atskleisti ir pristatyti prijuostės struktūrą padės sisteminis žvilgsnis į objektą ir jo pagrindinių funkcijų analizė. Be ikonografinės medžiagos apie prijuostes, vienas pagrindinių šaltinių – rankraštinė ir skelbta tautosaka.

PRIJUOSTĖ TRADICINĖJE KAIMO BENDRUOMENĖS PASAULĖŽIŪROJE

Tradicinės kaimo bendruomenės sąvoką apibendrintai vartojame kalbėdami tiek apie pačius seniausius laikus, tiek apie XIX–XX a. pradžioje ar net dar vėliau gyvavusią lietuvių kaimišką kolektyvinę gyvenimą, kurioje „gimimas, vestuvės, mirtis, metų darbai ir kalendorinės šventės sudarė nuolatinį pasikartojančių situacijų bangavimą, apaugusį papročiais, apeigomis, tautosaka. Kaimo bendruomenėje žmogaus individualus išgyvenimas, patirtis, tapusi kolektyvine, buvo gražinama visiems, tik jau ne atskira, o apibendrinta ir menine forma“ (Jurginis, Lukšaitė 1981: 199). Pasak Vitos Ivanauskaitės, tradicinis gyvenimas remiasi visais esminiais kanoniškos kultūros dėsniais, „iš kurių svarbiausi yra kultūros reiškinių visumos perėmimas, kūrybiškas išgyvenimas, saugojimas ir perdavimas tradicijos reglamentuotais būdais. <...> tradicinės bendruomenės žmogus, gyvenęs ir savo aplinką kūręs pagal tapatumo estetikos normas, pirmiausia tapatinosi ne su kitais bendruomenės nariais, bet su pačia tradicija, kuri savo ruožtu reguliavo viso kolektyvo gyvenimą ir komunikacijas“ (Ivanauskaitė 2006: 146).

Straipsnio pradžioje minėjome, kad pirmiausia prijuostė teikia informaciją apie jos pritaikymą, funkcinę paskirtį. Tačiau ji, kaip kultūros objektas, turi ir kitas prasmes, kurios nepriklauso nuo jos funkcijos. Pavyzdžiui, akivaizdus atminties pranešimas: itin saugomos visą gyvenimą, prijuostės buvo perduodamos iš kartos į kartą kaip relikvinis drabužis, kurį kartais nešiodavusios net keturios moterų kartos (NČDM La 1103, p. 34). Kaip prisimena Petronė Jakštienė, tekėdama ji „turėjo keturis „tulpinius“ žiurstus, kuriuos paveldėjo iš močiutės, jie buvo austi 1885 m. Veršių kaime“ (Savickienė, Kargaudienė 1994: 38). Tikėta, kad paveldėti ar dovanoti daiktai turi apsauginę maginę galią.

Prijuostė. Austa ir dėvėta XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje; Garliavos valsčius, Lietuva⁶. Prijuostė vienpalė, kaišytinė. Ilgis 72,5, plotis 58 cm; apačia ir šonai apsiūti fabrikiniais 5,5 cm medvilniniais ir vilnoniais juodais mezginiais. Metmenys – mėlyni lininiai, tankumas 18 s/cm. Atausta vilna, kombinuotas pynimas, kaišyta skaištijomis. Prijuostė yra skalbta, ataudų siūlai paleidę dažus, todėl pirminių spalvų nuotraukoje nematyti. Dėl dugno audimo būdo prijuostė itin reta ir vertinga.

Modesto Ežerskio nuotrauka, 2011

Pats prijuostės dėvėjimas yra labai aiškiai orientuotas ir susijęs su aplinkos ir moters elgesio pastebėjimais, atskleidžiančiais požiūrį į vertybes. XIX–XX a. pradžioje Lietuvoje, kaip ir kaimynų šalyse, išėigines prijuostes moterys dėvėjo kaip svarbią tradicinio liaudies kostiumo dalį, susijusią su socialinio statuso, etikos ir padarumo reikalavimais. Lietuvoje jos buvo „moteriai privalomas drabužis. Apie namus jaunesnės moterys pabūdavo kartais ir be prijuosčių, bet išeitį į žmonis, į bažnyčią negalima jokių būdu“ (Marcinkevičienė 1998: 37). Lietuvių, taip pat gretimų kraštų nuotakos kaimuose rengdavosi šventadieniniais drabužiais. Išėiginė prijuostė, greta galvos papuošalų (karūnos, karūnėlės ir vainikėlio), buvo neatsiejamas ir vienas gražiausių vestuvinio kostiumo atributų⁷. Apie Dieveniškės net sakydavo: *Kokia čia marti, kad be „kvartūko“* (Stravinskienė 1968: 151).

.....

6 Prijuostė yra paveldėta. Ji priklausė Skirmantės Smilingytės-Žeimienės prosenelei, kuri mirė 1910 m., būdama 25-erių. S. Smilingytė-Žeimienė rašo:

...Gali būti, kad tai Onos Urbanavičiūtės-Jurevičienės ar jos mamos darbas – buvo pasiturinčios nagingos ūkininkės. Prijuostės kilmės vieta – Ilgakiemis (Garliavos valsčius). Po prosenelės vedybų prijuostė su kraičiu pervaziavo į nelabai tolimą Jurginiškių kaimą. Ja per ypatingas šventes pasipuošdavo mano močiutė, prijuostės savininkės dukra, o sovietmečiu – mama ir tetos, ypač tada, kai šokdavo tautinius šokius. Per tautosakos vakarones mokykloj ir aš ją ryšėjau. Tokia man žinoma prijuostės biografija (informacija el. paštu gauta 2011-10-12).

7 Plačiau apie Lietuvos nuotakos simbolius Europos šalių kontekste, realiųjų ir prasmųjų kaitą XIX–XX amžiuje žr. Šidiškienė 2002.

Žinomas pasakymas, apibūdinantis moters gebėjimą tvarkytis namų ūkyje: *Kokia gaspadinė, toks ir žiurstas* (ZŠŽ III 760).

Lietuvių tautosakoje žinomas ne vienas su prijuostės dėvėseną susijęs tikėjimas. Neretai atsitiktinė priežastis ar atsitiktinis veiksmas tikėjimuose nurodo galimą pasekmę, dažniausiai susijusią su būsimomis vestuvėmis ar gimtuvėmis. Buvo sakoma, kad atsirišusi prijuostė panelei privilios draugą, o moteriai tai bus ženklas, kad ją prašys į kūmus: *reiškia, teks būti pakviestai į krikštynas* (LII 381/143¹, Kalesnykų k., Simno v., Alt.; LII 1426/41, Klepočių k., Merkinės v., Al.). Atsirišusi, pasisukusi ar krintanti prijuostė – vestuvių ar kūdikio gimimo ženklas. Nusisukusi į šoną ar smunkanti prijuostė moteriai taip pat gali pranašauti, kad *eis kiaulės žinioj* (LII 1571/146, Melaišių k., Papilio v., Br.) ar *ištekės už našlio* (LII 1565/60², Latakų k., Viduklės v., Rs.).

Neatskiriama mergaitės, merginos ir moters kostiumo dalis – išėiginė prijuostė buvo ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje.

Moterys, grįžtančios iš bažnyčios. Tarpukario laikotarpis (?), Lovičas, Lenkija (MEK III 13113 F)

Prijuostė. 1920–1939 m., Kamenj k. (brus. Камень), Kobrino r., Bresto sr., Baltarusija. Prijuostė dvipalė, siuvinėta medvilniniais raudonais ir juodais siūlais. Ilgis 65, plotis 90 cm. Įsigyta 1973 m. iš Annos Popasiuk, g. 1905 m. (HXMPБ КП-13678) Nikolajaus Melnikovo nuotrauka, 2011

Baltarusijoje mergaitėms išėiginę prijuostę pradėdavo rišti labai anksti – maždaug nuo penkerių metų, o itin svarbus jos dėvėjimas būdavo pereinamuoju brendimo laikotarpiu. Iš Marijos Vinnikovos ekspedicijų metu surinktos medžiagos matyti, jog kaimo bendruomenė griežtai prižiūrėjo, kad būtų laikomasi etikos normų: *Без фартуха і одаго дня не хадзілі. Старыя ругали калі без фартуха* [‘Be prijuostės nė vienos dienos nevaikščiojo. Senoliai bardavo, jei be prijuostės’] (Винникова 2009: 138).

Kaimo bendruomenė, besiremianti draudimais, pamokymais ir liaudies tikėjimais, pirmiausia reikalavo doru ir nepriekaištingo būsimos motinos elgesio. Taigi tradiciniame kaimo bendruomenės gyvenime prijuostė laikyta svarbiu elementu, saugančiu tiek fizinę, tiek dvasinę moters – giminės tęsėjos – būseną, nulemiančią sveikų palikuonių gimimą.

PRIJUOSTĖ VESTUVIŲ PAPROČIUOSE

Prijuostės vaizdinys su vedybomis siejamame lietuvių folklore aptinkamas neatsitiktinai. Kai kuriuose vestuvių papročiuose, tikėjimuose ir liaudies magijoje prijuostės semantika glaudžiai sietina su gyvybingumo ir vaisingumo simbolika. Jurgita Macijauskaitė-Bonda, tyrusi nepaprastą vaiko gimimą / atsiradimą lietuvių stebuklinėse pasakose, pažymi, kad vestuvių tikslas yra giminės pratęsimas, todėl daugelis per vestuves atliekamų apeigų „sietina su vaisingumu, jo skatinimu, linkėjimu jaunavedžiams kuo greičiau susilaukti palikuonių“ (Macijauskaitė-Bonda 2007: 107, 109). Taigi pirmiausia vestuvių papročiuose pastebimas motinos rūpinimasis dukters vaisingumu:

Vestuves sutarus, merginos motina, piršlius išleidusi, nubraukdavo nuo stalo trupinius į prijuostę ir nešdavo į tvartą veršingai karvei, kad Dievas laimingų dukterį vaisiumi (Račiūnaitė, Senvaitytė, Vaicekaskas 2001: 111).

Pasitaikydavo, kad, sutrikus gyvenimo ritmams, pavyzdžiui, neįvykusių vestuvių ar nespėjusių laiku ištekėti merginų atveju, prijuostė tampa prasmingu atributu, išreiškiančiu vaisingumo idėją. Tada prijuostė tampa svarbi per kalendorinių švenčių apeigas, kai ji naudota kaip pagrindas, ant kurio būdavo atliekamas ritualas. Antai Žemaitijoje buvęs Užgavėnių paprotys, susijęs su pribrendusiomis tekėti, bet neištekėjusiomis merginomis: *bergždenikės buvusios klupdomos ant šiaudų patiestos prijuostės ir turėjusios ją bučiuoti* (Kargaudienė 1993: 46). Tauragės apskrityje, Seredžiuje, 1894 metais užfiksuota papročių, kai iš vėluojančių iki advento ištekėti merginų buvo juokiamasi ir sakoma, kad jos turėsiančios per prijuostę bučiuoti bažnyčioj žemę: *Jau jūs, nabağės, bučiuosit bažnyčios aslą per žiurstą*

Jaunųjų pora vestuviniiais kelcų kostiumais.
Vola Zalenžnos k. (lenk. *Wola Załęzna*),
Opočno aps., Lenkija (MEK III 38531 F)
K. Lukaszewicziaus nuotrauka, 1920

aprangos dalių aprašytas tik galvos apdaras, tačiau marčios sutiktuvijų apeigose paminima ir prijuostė: *Mošos (jaunojo seserys) pribėgusios su žiurštai nušluosto sėdnio [priemenės – M. L.] slenkstį, grando jaunosios kojas, kad iškrėstų dovanas* (Juška 1955: 338). Šių veiksmų seką, neturint daugiau tokių aprašymų, greičiausiai būtų galima traktuoti kaip nuolankumo ar įsiteikimo dvasioms globėjoms ženklą. Etnografé Angelė Vyšniauskaitė pateikia duomenų apie vestuvių apeigas, iš kurių matyti, kad marčios vedžiojimas po jaunikio namus yra viena iš priėmimo ritualo sudėtinių dalių:

[Vien] tai, kad marčios dovanos dedamos ant trobesių slenkstčių (sakrali vieta!), kad tiksliai reglamentuota, kur ir ką dėti, rodo, jog tai nėra paprastos dovanos, o marčios aukos tų pastatų dvasioms globėjoms (Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė 1995: 355).

Kitas, analogijų su kaimynų slavų tautomis turintis pavyzdys – saldainių metimas į prijuostę tam tikrų apeigų metu. Nijolės Marcinkevičienės surinkta medžiaga rodo, kad per vestuves pagrindinei kaimo vestuvių giedotojai-užvedėjai būdavo pripilama pilna prijuostė saldainių. *Laiko atkišus prijuostę, tai už kiekvieną*

(BsJK 100, nr. 3). Iš turimos medžiagos atrodo, kad tokiomis apeigomis simboliškai baudžiamos netekėjusios merginos ir senmergės, kurios per praėjusius metus ir vėl neatliko pagal amžių joms priklausančio ritualo ir nesukūrė šeimos. Taip pat galima daryti prielaidą, kad tokiu papročiu norėta išprovokuoti, prišaukti sėkmę kitiems metas – su aiškia orientacija į būsimus vedybinius santykius.

Taip pat įdomios lietuvių ir jų kaimynų tradicinės kaimo bendruomenės vestuvėse aptinkamos apeigos, kai ritualinius veiksmus su pagrindiniais simboliais, konkrečiu atveju – prijuoste, atlikdavo ne tik nuotaka, bet ir abiejų jaunųjų tarpininkai. Vienoje išsamiausių, žemaitiškų ir suvalkietiškus vestuvių papročių bruožus sujungiančioje Antano Juškos „Svodbinėje rėdoje veliuniečių lietuvių“ (1880) iš visų ap-

dainą jai vis meta saldinių (Marcinkevičienė 1998: 161). Panašiai ir Lenkijoje, kalniečių (lenk. *górali*) vestuvių apeigose, prijuostė naudota kaip sterblė, į kurią buvo metami pinigėliai ar dedamos kitos gėrybės (Trebunia-Staszal 2007: 201; Szurmiak-Bogucka 1974: 96). Baltarusijoje žinomas paprotys svočiai, apėigų metu einančiai paskui nuotaką, pasirišti dvi prijuostės. Viršutinė prijuostė būdavo užlenkiama, o jos kraštai užkišami ties liemeniu. Į susidariusią sterblę buvo dedamos dovanos nuotakai, iš kurių svarbiausias buvo gerovės ir šeimyninės laimės simbolis – duona (Kobrinio r., Bresto sr.). Beje, duona šiose apeigose tapatinama ir su dauginimosi jėga, orientuota į giminės pratęsimą. Pasak M. Vinnikovos, prijuostė atlieka apsaugos nuo išorinio pasaulio funkciją ir, kaip manyta, turėjo lemti tolesnę jaunųjų laimę (Винникова 2009: 140). Baltarusių vestuvių papročiuose (Lunineco r., Bresto sr.) prijuostė taip pat buvo tiesiama po karvojuimi ir buvo svarbus ritualas jaunųjų vaisingumui užtikrinti.

PRIJUOSTĖ GIMTUVIŲ PAPROČIUOSE

Tradicinėje lietuvių pasaulėžiūroje tikima, jog vaisius perima daugelį būsimos motinos savybių, o nuo jos elgesio priklauso kūdikio sveikata ir likimas. Gimtusių papročiuose ypač svarbus nėščiosios elgesys šeimoje ir bendruomenėje, todėl prijuostės dėvėseną nėštumo laikotarpiu taip pat yra ypatinga. Saistoma tikėjimų bei draudimų, susijusių su prijuoste, besilaukiančioji siekė apsaugoti kūdikį ir lemti jo būsimas savybes. Šiuo atveju ryški draudimo ar prisakymo funkcija ir iš draudimo pažeidimo galinti kilti pasekmė, pavyzdžiui, *Nereikia nešioti dvi prijuosti – bus dvynai* (TŽ III 366). Šiaulių apskrityje, Jankūnų kaime užrašytas ir toks tikėjimas: *Kad kada motina, toki (nėščia) vaikščiodama, pasiriš du kvartuku, tai tas kūdikis užaugęs daug apkalbų turės* (BsJK 272, nr. 479). Taigi buvo vengiama rištis dvi prijuostes, nes tikėta, kad gims dvyniai arba vaikas bus labai apkalbamas. Toks moters elgesys dažnai rėmėsi veiksmo panašumo magija (imitacine): esą kiekvienas poelgis tam tikru momentu gali nulemti vaiko ateitį⁸. Tikėta, kad jei būsimą motiną nuolat nešios prijuostę, gimęs kūdikis nebus nužiūrėtas: *...Labai sunkiai vaikus nešiojau, tai anyta liepė visadu nešioc prijuostį, kad vaikas akių nebotų; <...> jei prijuostė krenta, tai jau sako, greitai ne viena vaikščiosi. Sakydavo, jei prijuostė krenta, tai jau vaikaicis pasbalados neužilgo* (Lkar 48/57, p. 98, Glebienė Julė, g. 1925 m., Pabeznykio k., Varėnos r.).

8 Pasak anglų antropologo ir etnologo Jameso George'o Frazerio, magiškasis mąstymas remiasi keliais principais. Pirmuoju atveju yra akcentuojama, kad panašus gimdo panašų, antrasis principas – daiktai, kurie vienas kitą lietė, nepraranda kontakto ir per atstumą. Pirmąjį principą jis įvardijo imitacine, o antrąjį – kontaktine magija (Фрэзер 1998).

Baltarusijoje nėščioji prijuostę būtinai ryšėdavo eidama į bažnyčią, kad padėtis nebūtų tokia ženkli. Ir, skirtingai nei Lietuvoje, dvi prijuostes užsirišdavo eidama į laidotuves. Tikėta, kad tai apsaugo nuo blogos akies (Валодзіна 2011: 491–492).

Gimtuvių papročiuose tam tikri draudimai ir ritualai, lydintys kūdikio gimimą, susieti įvairiais archajinę pasaulėžiūrą atspindinčiais tikėjimais bei papročiais. Pasak Rasos Paukštytės, „daugelis Lietuvoje tradiciniuose gimtuvių papročiuose taikytų magiškų veikslių kaip tik ir paremta imitacinės, arba panašumo, magijos principu“ (Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė 1995: 421). Vienas pavyzdžių – maginis veiksmas, pagreitinantis vaikelio atėjimą, kai pribuvėja *liepia gimdyvei prijuostėje nunešti arkliui avižų* (LTR 149/187, Švenčionių r.). Į prijuostę supiltų avižų nešimas arkliui, matyt, buvo siejamas su moters reprodukcinėmis galiomis. Šis veiksmas tikriausiai turi ryšį su liaudyje gyvavusiu tikėjimu, kad magiški objektai (pvz., grūdai, prijuostė) apeigų metu gali ne tik užtikrinti ir / ar padidinti vaisingumą, bet ir paskatinti gimimą. Žinoma, kad per dzūkų vestuves mariti, pasiėmusi lėkštę su grūdais, eidavo į tvartus ir jais apibarstydavo gyvulius. Pasak A. Vyšniauskaitės, „šios apeigos senovėje neabejotinai turėjo aukos prasmę, siejosi su gausos, gyvulių vislumo ir sveikatos, javų derliaus ir turtingo jaunųjų gyvenimo meldimu“ (ten pat: 354). Įdomu, kad pagal gimtuvių paprotį, linkint kūdikiui geros sveikatos, doros, laimės, naujagimis buvo priimamas ne plikomis rankomis, bet su staltiese, rankšluosčiu ar nauju švariu drabužiu. Šiaurės rytų Lietuvoje buvo įprasta gimusią mergaitę paimti į vyriškus marškinius, o berniuką – į moteriškus. Tada esą jai / jam seksis meilėje ir neliks netekėjusi / nevedęs. Šimonių apylinkių pribuvėjos Stefanijos Glemžaitės iš Kupiškio teigimu, *gimusio berniuko nereikia imti į prijuostę, – bus labai mergininkas* (Kriauba 1943: 216).

Senajoje lietuvių pasaulėžiūroje galima aptikti gana netikėtų paralelių su gimdymo palengvinimo magija, kai viskas tarsi atišama, atlaisvinama tam, kad atsirastų gyvybė, kad susikurtų naujas pasaulis. Padavimuose apie mūsų kraštovaizdžio susidarymą – kalnų, akmenų atsiradimą – labai svarbus vaidmuo tenka prijuostei ir jos raiščiams. Pasak Norberto Vėliaus (1995: 17),

atsitiktinės priežasties–atsitiktinio veiksmo funkcija dažnai susijusi su etiologine pasekme, tarsi trečiuoju funkcijos nariu. <...> Kartais ši funkcija su įvadinėmis pastabomis ir pasekme sudaro visą padavimo siužetą, o kartais susipina su kitomis funkcijomis. <...> Tai, ko gero, svarbiausia lietuvių padavimų funkcija, geriausiai išreiškianti pirmykštę žanro esmę.

Iš turimos medžiagos sužinome, kad mitiniai personažai – laumės ar raganos – norėdami užtvėnkinti Nemuną (padavimas apie Laumės akmenį Varėnos r. –

LTR 374e, nr. 2612, LTR 7043; LTRF k. 761/24/) ar pabaigti mūryti pilį (padavimas apie Raganos akmenį Varėnos r. – Vėlius 1995: 49, nr. 39) prijuostėje nešdavo didžiulį akmenį. Tačiau jų užmačios žlugdavo užgiedojus gaidžiui: prijuostės raiščiai nutrūkdavo, ir akmuo iškrisdavo. Prijuostė arba jos raiščiai trūksta ir padavime apie Dravėnų kalno atsiradimą. Milžinas, norėdamas užtvenkti plačią ir gilią Dravernos upę, prisižeria pilną *žurštą* smilčių. Jam lenkiantis *žuršto šnūrai patrūko, smiltys bapterėjo, o Dravėnų kalnelis gatavs buvo* (BsLP 386, nr. 2). *Senovėj, žmonės sako, kad toks stiprus vyras buvo, ir anas norėjo užpilti šis mūs marias. Ir kaip anas nešė tas smiltis, ir anam pratrūko šiuršis, ir vot rados šis toks kalnas* (LTR 3426, nr. 88). Padavimuose apie milžinus ar laumių, raganų išmėtytus akmenis nagrinėdami prijuostės atvejį matome, kad atsitiktinumo funkcija gana netikėtai lemia pasekmę: naujo atsiradimą / sukūrimą, kuriame netikėtai galima aptikti gimimo palengvinimo magijos paralelių: milžinas lenkiasi – prijuostės raiščiai nutrūksta – išbyra smiltys – randasi kalnelis; plyšta stipraus vyro prijuostė – išbyra smiltys – randasi kalnas; ragana neša prijuostėje akmenį – raiščiai nutrūksta – atsiranda akmuo Liškiavos laukuose.

PRIJUOSTĖ LAIDOTUVIŲ APEIGOSE

Laidotuvių apeigos priklauso pėrėjimo ritualams, kuriuose rituališkai įprasminamas žmogaus išėjimas iš šio pasaulio ir įėjimas į mitinę erdvę. Pasak Gintaro Beresnevičiaus (1997: 205),

[m]irties ritualai įveda mirusįjį į protėvių gretas, tuo pat metu atskirdami jį nuo gyvųjų pasaulio. Dažniausiai su mirtimi susiję ritualai turi abi prasmes, tik viena iš jų gali būti kiek labiau pabrėžiama. Archajinėse religijose į mirusiojo kapą dedamos įkapės; šis paprotys aiškinamas dvejopai: arba darbo įrankių, drabužių, ginklų ir pan. prireiksia aname pasaulyje, arba daiktai į kapą dedami todėl, kad baiminamasi mirusiojo sugrįžimo prie jų.

Tokia akistata, kai nenorima atsisveikinti su gyvųjų pasauliu, ir įvyksta susitikimas su anuo – užburtuoju, nuskendusiuoju – mitiniu pasauliu, matyti mitologinėje sakmėje apie merginą, kuriai vėlė buvo įsikibusi į prijuostę:

Dvasregei Lorencienei iš Oplankio (Vilkyškių par., Tilžės pav.) dar jaunai esant, atsitiko kartą, pas kaimynus ant budėtuvių nuėjus mergaitės lavonėlį aprėdant ir į grabą dedant, ji (velionė) jai vis į šurštą įsikibus paskui sekė. Ji, pakajaus negaudama, atsisėdo, ale be jokios baimės (BsVV 183, nr. 2).

Ar tai gali būti pranešimas, kad įkapėse trūksta parištos prijuostės? Galbūt šioje akistatoje prijuostė suvokiama kaip daiktas, turintis neįkūnyto gyvybingumo, vaisingumo reikšmę ir traukiantis netekėjusios mergaitės vėlę? Saugiai įsikibusi į prijuostę vėlė tarsi sako, kad miręs žmogus, prieš patekdamas į aną pasaulį, dar turi tam tikrą laiką atbūti žemėje.

XX a. pradžios lietuvių mirusiųjų šarvojimo būdą, kuriame išryškėja mirusių moterų ir netekėjusių merginų įkapių skirtumai, detalai aprašo kraštotyrininkė Marijona Čilvinaitė (1943: 183–184):

[T]ekėjusias moteris laidojo su jupkelėmis (bliuzėmis), išėiginiu sijonu. Priejuostę juosdavo vilnonę lapuotą, dažniausiai tamsią, kas neturėjo tamsios, juosė šviesią; kitos pačios, prieš mirdamos, prašydavo prijuosti baltą priejuostę. <...> Jaunas mergaites laidojo išėiginiais, vestuviniiais drabužiais. Ant jų užmaudavo baltą, per vien, be rankovių, pasiūtą priejuostę – ilgą, iki šonų platumo.

Iš netekėjusių merginų įkapių matyti, kad per laidotuves atsiskleidžia mirties – sužadėtuvių / vestuvių metafora, bylojanti apie šitaip kompensuojamą laiką neįvykusį tokį svarbų moters gyvenime įvykį (Černiauskaitė 2007: 121).

Baltarusių laidotuvių papročiuose prijuostei priskiriama gana „praktiška“ funkcija: mirusiajai jos paprasčiausiai reikėsia anapusiniame pasaulyje. Seniau Polesėje mirusią moterį šarvodavo su parišta prijuoste, o dar vieną įdėdavo į karslą, kad būtų kuo jai pasipuošti susitinkant su protėviais (Лабачэўская 2009a: 15). Kai kuriose Baltarusijos vietovėse gyvavo tradicija mirusiai moteriai užrišti dvi prijuostes (Žitkovičių r., Gomelio sr.; Soligorsko r., Minsko sr.). Tai paaiškina tu, kad mirusioji buvo ištekėjusi ne vieną kartą. Pasitaikydavo ir tokių atvejų, kai mirusioji būdavo papuošiama dviem sijonais ir dviem prijuostėmis (Винникова 2009: 139). Kūdikio laidotuvėse prijuostė atliko žyminčiąją socialinę funkciją – į mažos mergytės karstelį prijuostė įdedama kaip moteriškas atributas (Лабачэўская 2009b: 799).

Taigi išryškėja, kad prijuostė, lydėjusi moterį įvairiais gyvenimo ciklo tarpniais, laidotuvių apeigose taip pat atlieka net keletą funkcijų: apsaugančiąją, žyminčiąją ir estetinę.

IŠVADOS

XIX–XX a. pradžioje Lietuvoje, kaip ir kaimyninėse šalyse, prijuostė, visų pirma, turėjo pagrindinę – žmogaus įvedimo / įtraukimo į kultūros erdvę ir jo socialinio statuso, vietos ir ribų ženklavimo, taip pat etinę (orientuota ir susiję su aplinkos ir moters elgesio pastebėjimais, atskleidžiančiais požiūrį į vertybes),

apotropėjinę (prijuostė laikyta svarbiu elementu, saugančiu tiek fizinę, tiek dvasinę moters – giminės tėsėjos – būseną, sąlygojančią sveikų palikuonių gimimą) funkcijas. Be to, tradicinėje kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje ji turėjusi ir papildomų reikšmių: vestuvių, gimtųjų papročiuose bei tikėjimuose, taip pat liaudies magijoje prijuostės semantika glaudžiai sietina su gyvybingumo, vaisingumo simbolika. Baltarusių vestuvių papročiuose prijuostė atlieka apsaugos nuo išorinio pasaulio funkciją ir, kaip manyta, turėjo garantuoti šeimyninę sutuoktinių laimę, taip pat ji buvo tiesiama po karvojumi kaip svarbus ritualas jaunųjų vaisingumui užtikrinti.

Gimtųjų papročiuose nėščiosios elgesys šeimoje ir bendruomenėje buvo saistomas su prijuostės dėvėjimu susijusių tikėjimų ir draudimų. Šiuo atveju ryški draudimo ar prisakymo funkcija ir iš draudimo pažeidimo galinti kilti pasekmė, o besilaukiančios moters elgesys dažnai rėmėsi veiksmo panašumo magija (imitacine) – tikėjimu, kad kiekvienas poelgis tam tikru momentu gali nulemti vaiko ateitį, sveikatą ir likimą. Iš turimos medžiagos matyti, kad gimtųjų papročiuose prijuostės ryšėjimas pirmiausia turėtų būti siejamas su apotropėjine funkcija (kad nebūtų ženklus nėštumas, apsaugotų nuo išorinio pasaulio, blogos akies, nuo „padyvų“ ir kitokių burtų).

Laidotuvių apeigose rituališkai įprasminamas žmogaus išėjimas iš vienos mitinės erdvės ir įėjimas į kitą. Akivaizdu, kad prijuostė, lydėjusi moterį įvairiais gyvenimo ciklo tarpsniais, per laidotuvių apeigas taip pat atlieka net keletą funkcijų: apsaugančiąją, žyminčiąją ir estetinę.

Galima konstatuoti, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje lietuvių ir jų kaimynų tradicinėje kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje prijuostė, kaip kultūros objektas, turėjo daug prasmų. Itin ryškiai prijuostės polisemiškumas atsiskleidžia pereinamųjų žmogaus gyvenimo tarpsnių ir kalendorinių švenčių apeigų ritualiniame kontekste, kuriame su įvairiomis intencijomis susijusios papildomos prijuostės funkcijos.

ŠALTINIAI

- BsJK – *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, sudarė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, įvadą ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12), Vilnius, 2004.
- BsLP – *Lietuviškos pasakos*, kn. 2, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, įvadą ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 6), Vilnius, 2003.
- BsVV – *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, pabaigos žodį ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 7), Vilnius, 1998.

- LKAR – Lietuvos liaudies kultūros centro archyvo rankraštynas
 LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
 MEK – Krokuvos S. Udzielos etnografijos muziejus (*Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie*)
 NČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus
 TŽ – *Tauta ir žodis: Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys*, kn. III, Kaunas, 1925.
 ZŠŽ – *Zanavykų šnektos žodynas*, t. III, Vilnius, 2006.
 HXMPB – Baltarusijos Respublikos nacionalinis dailės muziejus (*Национальный художественный музей РБ*)

LITERATŪRA

- Bell Catherine 1997. *Ritual: Perspectives and Dimensions*, New York–Oxford.
 Beresnevičius Gintaras 1997. *Religijotyros įvadas*, Vilnius.
 Bernotienė Stasė 2007. *Lietuvių valstiečių išieiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*, Vilnius.
 Bock Friedrich Samuel 1782. *Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen*, Bd. 1, Dessau.
 Cohen Abner 1993. *Masquerade Politics: Explorations in the Structure of Urban Cultural Movements*, Oxford.
 Černiauskaitė Dalia 2007. Mirties – vedybų metaforos lietuvių laidotuvių raudose klausimu, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXIII, p. 120–132.
 Čilvinaitė Marijona 1943. Sarginimo, marinimo ir laidotuvių papročiai, *Gimtasai kraštas*, Nr. 31, p. 179–202.
 Čiubrinskas Vytis 2007. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*, Kaunas.
 Durkheim Émile 1999. *Elementarios religinio gyvenimo formos: Toteminė sistema Australijoje*, Vilnius.
 Engelking Anna 2010. *Kłqwa: Rzecz o ludowej magii słowa*, Warszawa.
 Geertz Clifford 1983. *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*, New York.
 – 2000. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, New York.
 – 2005. *Kultūrų interpretavimas: Straipsnių rinktinė*, sudarė Arūnas Sverdiolas, Vilnius.
 van Gennep Arnold 2004. *The Rites of Passage*, London.
 Griswold Wendy 1994. *Cultures and Societies in a Changing World*, London.
 Ivanauskaitė Vita 2006. Kūrybinio individualumo ženklai lietuvių folklorinėje tradicijoje, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXIII, p. 142–168.
 Jurginis Juozas, Lukšaitė Ingė 1981. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai: (Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus)*, Vilnius.
 Juška Antanas 1880. *Svodbinė rėda veliuoniečių lietuvių*, Kazanė; naujas leid.: Juška Antanas 1955. *Lietuviškos svotbinės dainos*, t. 2, Vilnius.
 Kargaudienė Aušra 1993. Apie siuvinėtas prijuostes, *Liaudies kultūra*, Nr. 5, p. 44–48.
 Katkuvienė Danutė, Vandytė Asta (sud.) 2008. *Suvalkiečių prijuostės: Katalogas*, Marijampolė.
 Kriausza Alb. 1943. Kupiškio būtovė. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėse, *Gimtasai kraštas*, Nr. 31, p. 203–235.
 Lepneris Teodoras 2011. *Prūsų lietuviai*, parengė Vilija Gerulaitienė, Vilnius.
 Macijauskaitė-Bonda Jurgita 2007. Nepaprastas vaiko gimimas / atsiradimas lietuvių stebuklinėse pasakose, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXIII, p. 104–119.
 Marcinkevičienė Nijolė 1998. *Pavarėnis*, Vilnius.
 Mastonytė Marija 1972. Lietuvių tradicinių prijuosčių tipizacija, kn.: *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971*, Vilnius, p. 114–118.
 Meškys Kęstutis 2007. *Kultūra kaip žinia: Nuo ženklo iki teksto*, Vilnius.

- Prätorius Matthäus 1871. *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, Hrsg. von W. Pierson, Berlin.
- Pretorijus Matas 2006. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, t. 3, parengė Ingė Lukšaitė bendradarbiaudama su Milda Girdzijauskaite [ir kt.], Vilnius.
- Račiūnaitė Rasa, Senvaitytė Dalia, Vaicekaskas Arūnas 2001. *Senovės lietuvių pasaulėžiūra*, Kaunas.
- Savickienė Janina, Kargaudienė Aušra 1994. Kaišytinės prijuostės iš kapsių ir zanavykių skrynių, *Liaudies kultūra*, Nr. 4, p. 34–38.
- Stravinskienė Aldona 1968. Drabužiai, kn.: *Dieveniškės*, Vilnius.
- Szurmiak-Bogucka Aleksandra 1974. *Wesele góralskie*, Kraków.
- Šidiškienė Irma 1995. Lietuvininkų apranga XVII a.–XX a. pirmoje pusėje: tradicija ir retrospekcija, *Lietuvininkų kraštas*, Kaunas, p. 547–595.
- 2002. Lietuvės nuotakos simboliai Europos šalių kontekste. Realijų ir prasmių kaita XIX–XX a., *Lituanistica*, Nr. 4, p. 69–96.
- Trebunia-Staszal Stanisława 2007. *Śladami podhalańskiej mody: Studium z zakresu historii stroju górali podhalańskich*, Kościelisko.
- Tumėnas Vytautas 2002. *Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: Tipologija ir semantika*, Vilnius.
- Vėlius Norbertas (sud.) 1995. *Ežeras ant milžino delno: Lietuvių liaudies padavimai*, Vilnius.
- Vušniauskaitė Angelė 1989. Jų apranga dvelkia grožiu, *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 1, p. 28–30.
- Vušniauskaitė Angelė, Kalnius Petras, Paukštytė Rasa 1995. *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius.
- Барт Ролан 2003. *Система моды: Статьи по семиотике культуры*, Москва.
- Валодзіна Тацяна 2011. Фартух, kn.: *Міфалогія беларусаў*, Мінск, p. 491–492.
- Винникова Мария Николаевна 2009. Фартук в традиционном женском костюме и обрядности белорусов: семантический, этический и эстетический аспекты, kn.: *Мода и дизайн: Исторический опыт – новые технологии*, Санкт-Петербург, p. 138–143.
- Лабачэўская Вольга 2009a. Фартух і ручнік як апазіцыя «жаночае – мужчынскае» ў пахавальна-памінальнай абраднасці на Палессі, kn.: *Аўтэнтчны фальклор: Праблемы бытавання, вывучення, пераймання: (Зборнік навуковых прац удзельнікаў II Рэспубліканскай навукова-метадычнай канферэнцыі)*, Мінск, p. 15–17.
- 2009b. Традыцыйны народны тэкстыль, kn.: *Традыцыйная мацаўкавая культура беларусаў. Брэсцкае Палессе*, т. 4, Мінск, p. 745–851.
- Лысенко Олег Викторович, Комарова Светлана 1992. *Ткань. Ритуал. Человек: (Традиции ткачества славян Восточной Европы)*, Санкт-Петербург.
- Одежда 1986. *Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда*, Рига.
- Супинский Антон Казимирович 1932. «Понева» и «вставка» в белорусской женской одежде. К вопросу об их культовом происхождении, kn.: *Советская этнография*, № 2, p. 102–136.
- Тэрнер Виктор [Turner V. W.] 1983. *Символ и ритуал*, Москва.
- Фрэзер Джеймс Джордж [Frazer J. G.] 1998. *Золотая ветвь*, Москва.

Polysemy of the Apron in the Worldview of the Traditional Rural Community

M I G L Ė L E B E D N Y K A I T Ė

S u m m a r y

On the grounds of data from various sources and parallels from the international research on apron / textiles, the article focuses on the uses of apron in the rituals performed by the

traditional rural community during the life-cycle and calendar festivals, disassociating from actions related to the religious symbols and the vernacular religious practices.

In the 19th-beginning of the 20th century in Lithuania, just like in the neighboring countries, the festive apron used to perform both the utilitarian, the social denotative (a clear distinctive sign, providing information on its wearer not only as an individual, but also as a representative of a relevant social group, i.e. indicating the ethnic identity or belonging to a certain ethnographic region), the ethical (oriented and related to observations of the surroundings and the female behavior, revealing her values and judgments), the aesthetic (shaping the harmony of the traditional costume as a whole), and the apotropaic (ensuring the magic protection of both physical and spiritual state of the woman – the procreator, responsible for giving birth to the healthy offspring) function.

In the worldview of the traditional rural community, the apron used to be endowed with additional connotations as well: it used to be related to various beliefs, most frequently associated with fertility. Such peculiarities of its use could most distinctly be visible in the wedding and birthing rites. In case of the upset living rhythms, like overdue weddings, or girls' inability to get properly married, the apron used to become a significant attribute expressing the idea of fertility. Therefore the apron used to perform an important role during the calendar rites; it used to be spread on the ground / on the straw / on the church floor as a material on which a person was supposed to kneel down to carry out the ritual: to kiss the earth through the apron. It can thus be assumed, that such a custom was meant to invoke or ensure success for the coming year, with clear orientation towards the prospective marriage.

Thus the discussed polysemic cultural object of the 19th – the first half of the 20th century – the apron – provides information not only on its direct use and functional purposes, but also on its other meanings, not dependant on its function. By acquiring the quality of symbol or sign, the apron used to be included into semiotic systems, communicating certain meaning and information. Thus not only meanings characteristic to the ethnic identity of the people used to be expressed (knowledge preserved by way of the living practices, enabling better conveyance of the national identity and peculiarity), but also the universal essentials, spotted not only in the worldview of the traditional Lithuanian rural community, but also in that of the neighboring countries.

Gauta 2011-10-03